

Antizapadna orijentacija kao komponenta šire ideologijske matrice: slučaj Vojvodine

ZLATKO ŠRAM*

Sažetak

Autor istražuje povezanost "socijalističke ideologije" i antizapadne orijentacije na primjeru Vojvodine. U istraživanju provedenom na području Subotice, posebno se ispituje utjecaj nacionalne pripadnosti, školske naobrazbe, migracijskih obilježja i sudjelovanje obitelji ispitanika na strani partizanskog pokreta na latentnu konfiguraciju određenih političkih orijentacija (subdimenzija "socijalističke ideologije") i antizapadne orijentacije. Autor drži da postoje četiri razmjerno nezavisne latentne dimenzije "socijalističke ideologije": (1) Jugonostalgija, (2) Kolektivističko-etatiistička orijentacija, (3) Militarističko-etatiistička orijentacija, i (4) Egalitarizam. Istraživanje je pokazalo da je antizapadna orijentacija, u osnovi, jedna od komponenti socijalističke ideologijske matrice. "Militantnu antizapadnu orijentaciju" pokazuju Srbi koji su se doselili u Suboticu od Prvoga svjetskog rata pa sve do ratnih sukoba na području bivše SFRJ. Osim kod Srba, za razliku od ostalih nacionalnih skupina, "militantna antizapadna orijentacija" vidljivija je kod dijela bunjevačkih Hrvata koji su se nacionalno očitovali "samo" kao Bunjevci. Uz to, istraživanje je pokazalo da je "socijalistička antizapadna orijentacija" obilježje nižih socijalnih slojeva. Antizapadnu orijentaciju, koju autor naziva "jugonostalgičnom antizapadnom orijentacijom", pokazuju oni ispitanici čiji su članovi šire obitelji bili na strani partizanskog pokreta.

Uvod

Ideologija se određuje kao stavovi koji su međusobno povezani u određene nadređene strukture (Eysenck, 1954). U svom shvaćanju strukture stavova Eysenck razlikuje četiri razine te strukture. Na prvoj se razini nalaze mišljenja koja nisu karakteristika ličnosti, a mijenjaju se ovisno o okolnostima. Na drugoj se razini nalaze mišljenja koja su relativno stalna dio nečije ličnosti. Šiber ovu razinu mišljenja određuje kao primjenu stava u određenoj situaciji. To je ona razina na kojoj se nalazimo u svakodnevnoj komunikaciji (Šiber, 1998.). To su mišljenja koja čine sadržaj raznih anketa, ili ljestvice stavova, odnosno mišljenja s kojima se susrećemo u novinama ili osobnim kontaktima. Ovim se mišljenjima mogu na određeni način izražavati stavovi, ali nisu stav po sebi. Na trećoj razini dolazimo do stava kombinacijom većeg broja mišljenja koji se odnose na šire područje. Na temelju razmjerno velikog broja mišljenja zaključujemo o postojanju jedne pretpostavljene konstrukcije koju možemo, primjerice, nazvati nacionalnom

* Zlatko Šram, diplomirani psiholog iz Subotice.

zatvorenošću, militarističko-etatističkom orijentacijom, ili pak u vrijednosnom sustavu, materijalističko-utilitarnom orijentacijom. Četvrta razina upozorava na međuovisnost stavova. Upravo na ovoj razini Eysenck govori o nadređenim strukturama, odnosno o određenim ideološkim obrascima. Međusobna povezanost stavova znači da će pojedinci kod kojih je, primjerice, prisutna antieuropska ili antizapadna orijentacija ujedno izražavati militarističku ili etatističku orijentaciju. Ovako međusobno povezani stavovi upozoravaju na prisutnost određenog ideološkog obrasca. Rokeach definira ideologiju kao organizaciju religijskih, političkih ili filozofskih stavova koji su više ili manje institucionalizirani, ili koje dijeli većina članova određene skupine ljudi, a koji dolaze od vanjskog autoriteta (Rokeach, 1968.). Kretch, Crutchfield i Ballachey (1962.) ideologiju određuju kao skup uvjerenja, vrijednosti i normi koje dijeli većina članova grupe. Prema Knutsonu predispozicije ličnosti, socijalne i kulturne vrijednosti, kao i situacijski i iskustveni faktori dovode do konkretne političke ideologije i razine političkog aktiviteta. Politička je ideologija, prema tome, rezultat interakcije predispozicija ličnosti, socijalnih i kulturnih podražaja i stvarne situacije. Zvonarević (1989.) ideologiju određuje kao donekle razrađen i zaokružen sustav shvaćanja i stavova čije je glavno psihološko značenje u tome što daje odgovore svojim sljedbenicima. Drugo je pitanje, napominje Zvonarević, u kojoj je mjeri taj odgovor (ili odgovori) istinit i primjeren. Za sljedbenike je značajno da oni vjeruju u ispravnost tih odgovora u cjelini ili djelomično te da su donekle spremni usmjeravati svoju aktivnost i ponašanje sukladno njima. Šiber (1973.) smatra da prihvaćanje neke ideologije znači zauzimanje određenih stavova prema nekim vrijednostima, ciljevima i oblicima razrješivanja društvenih suprotnosti. Pantić (1977.) ideološki orijentacije određuje kao skupine socijalnih stavova, prvotno političkih stavova, to jest stavova koji se odnose na pitanja u vezi s organiziranjem društvenog života.

Budući da u ovom radu namjeravamo istraživati strukturiranost političkih orijentacija dobivenih na temelju mjerenja stavova, ukratko ćemo izložiti konceptualizaciju i funkciju stava u socijalnoj psihologiji. Rokeach (1960.) definira stav kao razmjerno trajnu organizaciju vjerovanja u svezi s objektom ili situacijom koja predodređuje pojedinca da reagira na određeni način. Svako vjerovanje u organizaciji stavova ima kognitivnu, afektivnu i bihevioralnu komponentu. Rokeach organizaciju stava opisuje kao (1) nekoliko vjerovanja sadržanih unutar stava, (2) nekoliko stavova unutar stavovskog sustava, ili (3) kao vjerovanja unutar totalnog kognitivnog sustava. U svojoj koncepciji organizacije stava Rokeach navodi (a) diferencijaciju, (b) centralnost, (c) generalnost i (d) širinu stava. Diferencijacija se odnosi na stupanj artikulacije različitih dijelova u cjelini. Sinonim za diferencijaciju je kompleksnost ili multipleksnost stava (Krech, Crutchfield i Ballachey, 1962.). Rokeach govori o "segregaciji", "izolaciji" i "kompartimentalizaciji" dijelova u psihološkoj cjelini kad god dva ili više dijelova u cjelini nisu funkcionalno integrirana, ili nije vidljivo da su u korelaciji. Druga organizacijska varijabla je centralnost stava. Dijelovi su shvaćeni kao da su poredani uzduž jedne centralno-periferne dimenzije u kojoj su centralni dijelovi salijentni ili značajniji, otporniji na promjene, i ako se promijene, onda imaju razmjerno veći učinak na ostale dijelove. Općenitost stava odnosi se na mogućnost predikcije postojanja nekog drugog stava na temelju poznavanja određenog vjerovanja. Širina stava odnosi se na totalni raspon ili spektar relevantne društvene stvarnosti koja je aktualno prisutna unutar cjeline.

Katz (1960.), Pratkanis i sur. (1986.), te Smith i sur. (1956.) drže da se politički stavovi i ponašanja mogu promatrati u terminima funkcija koje oni imaju za određenu ličnost. Riječ je o funkcionalnim osnovama svjesnih orijentacija. Ono što se na površini može činiti poput istih stavova i vrsta akcije ima različitu funkciju u motivacijskoj "ekonomiji" različitih ljudi. Za jednu osobu određeno političko stajalište može biti rezultat dostupnih informacija koje uglavnom služe potrebama kognitivne zatvorenosti. Za drugu osobu isto stajalište može imati korijena u tome da se ravna prema osobama koje smatra važnima, odnosno koje za nju predstavljaju autoritet. Za treću osobu isto političko stajalište može imati funkciju ego-obrambenog mehanizma. Miller i Swanson (1960.) ego-obrambene mehanizme klasificiraju kao dvije vrste. Prva vrsta je primitivnija u svojoj naravi, a sastoji se od negiranja i potpunog izbjegavanja. U takvim situacijama pojedinac ili određene socijalne ili etničke skupine negiraju stvarnost s kojom su suočeni. Drugi se tip ego-obrambenog mehanizma više ogleda u iskrivljivanju stvarnosti (racionalizacija, projekcija, zamjena) negoli u njezinom negiranju. Mnogi stavovi imaju funkciju obrane slike o samome sebi. Greenstein (1992.) misli da su politički stavovi, odnosno ideologijske orijentacije često višestruko motivirani, ali s različitim strukturama motivacijskih sklopova kod različitih osoba ili grupa. Oni stavovi ili ideologijski obrasci koji su rezultat obrambenih mehanizama mogu biti iznimno nepopustljivi i otporni na promjene. U mijenjanje takvih stavova ili političkih orijentacija potrebno je uložiti veliki psihički napor koji će dovesti do vlastitog uvida, ili politički autoriteti trebaju primijeniti različite manipulativne strategije (Katz, 1960.).

U pogledu funkcije stava u psihologiji pojedinca ili određenih grupa postoje različiti teorijski pristupi. Teorija ravnoteže koju je postavio Heider (1946., 1958.) bavi se trima različitim tipovima elemenata: (1) postojanjem osobe u čijem se iskustvu odvijaju procesi, (2) postojanjem neke druge osobe koja je percipirana, i (3) postojanjem percipiranog događaja, ideje ili stvari. Pod uravnoteženim stanjem Heider misli na stanje u kojem se sve nalazi u skladu bez ikakvog stresa. Osjećaj sklada događa se onda kad se pozitivno vrjednovani elementi percipiraju kao da su međusobno složni i povezani. Treba naglasiti da ravnoteža nije stanje koje karakterizira stvarne odnose među elementima nego više karakterizira percepciju ili iskustvo koje osoba ima u vezi s odnosom među elementima. Kad god osoba iskusi odsutnost ravnoteže, pojavljuje se osjećaj stresa ili napetosti i nastojanje da se nešto promijeni kako bi se ravnoteža ponovo uspostavila. Afektivno-kognitivna teorija koju je postavio Rosenberg (1956.) jedna je aplikacija Heiderovih načela koja se odnose na probleme strukture i promjene stava. Prema Rosenbergu, psihološka struktura stava je skup funkcionalnih odnosa među komponentama: promjena u jednoj komponenti dovest će do promjene u drugoj. Rosenberg shvaća strukturu stava kao homeostatički sustav koji teži zadržavanju dosljednosti (konzistentnosti) u odnosima među komponentama. Kad promjena u jednoj komponenti producira nedosljednost koja je veća od praga tolerancije koju pojedinac posjeduje, onda dolazi do reorganizacije aktiviteta. Osgoodova i Tannenbaumova (1955.) teorija podudarnosti, odnosno teorija kongruencije, razvijena je na temelju Heiderova rada. Podudarnost je Osgoodov i Tannenbaumov naziv za ravnotežu. Unatoč razlikama u nazivlju, Heiderova teorija ravnoteže, Roseenbergova teorija afektivno-kognitivne dosljednosti i Osgoodova i Tannenbaumova teorija podudarnosti predstavljaju istu temeljnu težnju razrješavanja nedosljednosti afekata među objektima koji se nalaze u međusobnim odnosima. Prema Festingerovoj (1957.) teoriji kognitivne disonancije, kognitivni su elementi os-

novne jedinice. To su ona pitanja, kaže Festinger, koja se odnose na znanja ili vjerovanja koja pojedinac ima o samome sebi, svojem ponašanju i svojoj okolini. Neki se kognitivni elementi percipiraju kao da su u međusobnim odnosima, a neki se tako ne percipiraju. Bilo koji “nerazuman” ili nelogičan odnos među elementima dovoljan je da se stvori disonancija, odnosno nesklad. Konsonantni odnosi događaju se onda kad jedan kognitivni element slijedi iz drugoga kognitivnog elementa. Katz (1960.) navodi četiri glavne funkcije koje stavovi mogu imati za ličnost, a mogu se grupirati prema svojoj motivacijskoj osnovi: (1) prilagodbenu funkciju, (2) ego-obrambenu funkciju, (3) vrijednosno-ekspresivnu funkciju, i (4) spoznajnu funkciju. Prilagodbena se funkcija temelji na činjenici da ljudi teže maksimalizirati nagrade i minimalizirati kazne u svojoj okolini. Ego-obrambena funkcija se sastoji od mehanizma kojim pojedinac štiti svoj ego od vlastitih neprihvatljivih impulsa i od spoznaja o prijetecim silama koje dolaze izvana te smanjuje ovako stvorenu anksioznost. Vrijednosno-ekspresivna funkcija sastoji se od izražavanja pozitivnog stava prema centralnim vrijednostima s kojima se pojedinac poistovjećuje. Spoznajna se funkcija očituje traženjem znanja kako bi se dalo značenje nečemu što bi inače bio neorganiziran i kaotičan univerzum. Ljudi, naime, imaju potrebu za standardima ili referentnim okvirima za razumijevanje svoga svijeta, a stavovi služe uspostavljanju takvih standarda.

Polazeći od teorijske koncepcije ideologijskog obrasca kao sustava međuovisnih političkih orijentacija povezanih u nadređene strukture te konceptualizacije i funkcije stava, odnosno političkih orijentacija u socijalnoj psihologiji, u ovom smo istraživanju nastojali utvrditi:

- (1) Jesu li “socijalistička ideologija” i antizapadna orijentacija jednodimenzionalan ili višedimenzionalan političko-psihološki sklop?
- (2) Hoće li se i koje subdimenzije “socijalističke ideologije” pokazati značajnim prediktorima antizapadne orijentacije?
- (3) Utječu li nacionalna pripadnost ispitanika, školska naobrazba, migracijska obilježja i sudjelovanje obitelji ispitanika na strani partizanskog pokreta na latentnu konfiguraciju određenih političkih orijentacija (subdimenzija “socijalističke ideologije”) i antizapadne orijentacije?
- (4) U kojoj se mjeri ispitanici slažu s pojedinim tvrdnjama koje oblikuju skale “socijalističke ideologije” i “antizapadne orijentacije”?

Značenje ovakvog istraživanja je u tome što ćemo donekle biti u mogućnosti na temelju političke svijesti mjerene sklopom socijalističke ideologije i antizapadne orijentacije predviđati moguće teškoće na koje ćemo nailaziti u procesu europskih integracija nakon pada Miloševićeva režima. Dometi ovog istraživanja su, dakako, ograničeni budući da je istraživanje provedeno samo u Subotici. Međutim, moguće razlike u pogledu strukturiranosti političke svijesti kod pripadnika različitih nacionalnih i konfesionalnih skupina bit će dovoljni pokazatelji za bolje lociranje i artikuliranje problema na putu društvenih reformi i europskih integracijskih procesa.

Metoda

Ispitanici

Na temelju biračkih popisa općine Subotice načinjen je sistematski slučajni uzorak kojim je bilo obuhvaćeno ukupno 628 ispitanika sa sljedećim sociodemografskim obilježjima: Spol: muški 48%, ženski 52%. Dob: 18-25 g. 21,1%, 26-35 g. 20,3%, 36-45 g. 25,1%, 46-55 g. 18,5%, 56-65 g. 10,9%, 66 i više god. 4,2%. Školska naobrazba: nezavršena osnovna škola 1,6%, osnovna škola 10,4%, srednja trogodišnja zanatska škola 24,8%, srednja četvorogodišnja škola 41,4%, viša škola (11,7%), fakultet 10,1%. Nacionalna pripadnost: Bunjevci 11,1%, Jugoslaveni 11,6%, Srbi 19,7%, Hrvati 16,4%, Mađari 41,1%. Da bismo utvrdili razlikuju li se značajno međusobno statistički ispitanici različitih nacionalnosti s obzirom na spol, kronološku dob, školsku naobrazbu i crkvenu denominaciju oblikovali smo kontingencijske tabele. Utvrdili smo da se pripadnici određene nacionalnosti međusobno statistički značajno razlikuju s obzirom na spol, kronološku dob i školsku naobrazbu. Jugoslaveni su češće ženskog spola (68,7%), češće pripadaju mlađoj generaciji to jest onoj između 18 i 35 godina (58,9%), češće imaju srednju četvorogodišnju školu (49,3%) i češće izjavljuju da ne pripadaju niti jednoj Crkvi (51,4%). Bunjevci češće pripadaju starijoj srednjoj generaciji (45-55 g. 33,8%), češće imaju završenu samo osnovnu školu (24,3%), većina je katoličke vjeroispovjesti (78,6%), a u usporedbi s Hrvatima češće izjavljuju da ne pripadaju niti jednoj Crkvi (20,0%). Srbi češće pripadaju mlađoj srednjoj generaciji (36-45 g. 31,4%), češće imaju fakultetsku naobrazbu (19,5%) i većina je pravoslavne vjeroispovjesti (76,4%) ili izjavljuju da ne pripadaju niti jednoj Crkvi (23,6%). Hrvati češće pripadaju starijim generacijama (56-65 g. 20,4%, 66 i više g. 8,7%), češće imaju višu školu (16,7%) i velika je većina katoličke vjeroispovjesti. Sociodemografska obilježja Mađara nalaze se "u prosjeku" s vrijednostima ukupnog uzorka. S obzirom na nacionalnu pripadnost uzorak donekle korespondira s općom populacijom Subotice, dok je u sociodemografskim obilježjima, kao što su dob i stupanj školske naobrazbe, pomaknutiji u smjeru mlađe i školovanije populacije, što je uobičajeno za ovu vrstu istraživanja. Tko su Jugoslaveni? Ispitanici koji su se nacionalno očitovali kao Jugoslaveni u 15,5% slučajeva imaju oca Bunjevca, u 32,4% slučajeva oca Jugoslavena, u 11,3% slučajeva oca Srbina, u 15,5% slučajeva oca Hrvata, u 16,9% slučajeva oca Mađara, a u 8,4% slučajeva imaju oca neke druge nacionalnosti. Vrlo su slične relacije između nacionalne pripadnosti ispitanika i njegove majke. Bjelodano je da Jugoslaveni dolaze iz nacionalno mješovitih brakova. Postoji, međutim, vrlo visoka korespondencija između nacionalne pripadnosti ispitanika i njegovih roditelja u ostalim slučajevima. Na primjer, Bunjevci u 91,4% slučajeva imaju očeve Bunjevce, Srbi u 97,6% očeve Srbe, Hrvati u 95,0% očeve Hrvate, a Mađari u 96,1% očeve Mađare. Slične su relacije dobivene između nacionalne pripadnosti ispitanika i njegove majke.

Uz sociodemografska obilježja ispitanika u nacrtu ovog istraživanja kao nezavisne varijable uveli smo migracijska kretanja obitelji ispitanika i sudjelovanje u partizanskom pokretu bilo kojeg člana obitelji za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Postavili smo sljedeća pitanja: "Otkad Vaša šira obitelj živi u ovome gradu?" i "Je li tko od članova Vaše šire obitelji bio na strani partizanskog pokreta za vrijeme Drugoga svjetskog rata?" Utvrdili smo da se obitelji ispitanika različite nacionalnosti međusobno statistički značajno razlikuju s obzirom na migracijska kretanja i sudjelovanje bilo kojeg člana obitelji

u partizanskom pokretu. U cijelom uzorku u 5,3% slučajeva netko se od članova šire obitelji u Suboticu doselio nakon Prvoga svjetskog rata, u 15,6% slučajeva nakon Drugoga svjetskog rata, u 3,0% slučajeva nakon izbijanja sukoba na tlu bivše Jugoslavije, a u 76,1% slučajeva generacijama živi na području općine Subotica. Čak je 44,6% Srba izjavilo da se šira obitelj doselila nakon Drugoga svjetskog rata, 11,6% se doselilo nakon Prvoga svjetskog rata i isto se toliko (11,6%) doselilo nakon izbijanja sukoba na tlu bivše Jugoslavije. Drugim riječima, samo je 32,2% Srba izjavilo da generacijama živi na području općine Subotica. Poslije Srba najviše je Jugoslavena koji su se doselili nakon Drugoga svjetskog rata (19,2%). U cijelom uzorku u 37,5% slučajeva nitko od članova šire obitelji nije bio na strani partizanskog pokreta za vrijeme Drugoga svjetskog rata, u 46,6% slučajeva bili su neki članovi obitelji, a u 16,0% slučajeva svi su članovi obitelji bili na strani partizanskog pokreta. Da su svi članovi obitelji bili na strani partizanskog pokreta, najviše izjavljuju Jugoslaveni (31,9%), Srbi (26,7%) i Bunjevci (25,2%), a najmanje Mađari (6,7%) i Hrvati (11,2%).

Mjerni instrumenti

Skala "socijalističke ideologije" sastojala se od 17 čestica. Od ispitanika je traženo da navedu u kojoj se mjeri slažu s dolje navedenim tvrdnjama sa sljedećim modalitetima odgovora: 1) Uopće se ne slažem, 2) Uglavnom se ne slažem, 3) Niti se slažem niti se ne slažem, 4) Uglavnom se slažem, 5) Potpuno se slažem. Skala se sastojala od sljedećih tvrdnji:

1. Disciplinirana, dobro obučena i moderno naoružana vojska jedino je jamstvo da se nitko neće usuditi napasti nas.
2. Državne vlasti najbolje znaju koji su pravi interesi i potrebe njezinih građana.
3. Svi radnici trebaju imati jednake plaće jer svi imaju iste životne potrebe.
4. Pojedinaac treba žrtvovati vlastite interese i želje za dobrobit kolektiva.
5. Radnici, a ne direktori i vlasnici, trebaju odlučivati o svim pitanjima poduzeća u kojima rade.
6. U bivšem socijalističkom jednostranačkom sustavu više se znalo tko što radi i tko je za što odgovoran.
7. Naše društvo treba izdvajati znatno više novca za modernizaciju naše vojske i proizvodnju naoružanja.
8. Država treba biti ta koja će u ime naroda donositi sve političke i ekonomske odluke.
9. Jamačno bi u našem društvu bilo mnogo manje sukoba kad bi svi ljudi imali jednak životni standard, koliko god on bio nizak.
10. Društveni interesi trebaju biti puno važniji od osobnih interesa.
11. Radnička klasa treba biti najznačajnija društvena snaga u našoj zemlji.
12. Trebalo bi obnoviti bivšu Jugoslaviju (SFRJ).
13. U slučaju većih društvenih nemira vojska treba preuzeti vlast u zemlji.
14. U mnogim svojim ekonomskim i društvenim aspektima državno je vlasništvo puno bolje od privatnog vlasništva.
15. Kolektivni ciljevi trebaju biti vrhunska vrijednost kojoj će mladi ljudi težiti.
16. U bivšem komunističkom sustavu bilo je više pravde, morala i reda.
17. Josip Broz Tito bio je najveći sin naših naroda i narodnosti.

Unutarnja konzistenost odnosno pouzdanost skale “socijalistička ideologija” izražena Cronbach alfa iznosi 0.84.

Skala “antizapadne orijentacije” sastojala se od 13 čestica. Od ispitanika je traženo da navedu u kojoj se mjeri slažu s dolje navedenim tvrdnjama sa sljedećim modalitetima odgovora: 1) Uopće se ne slažem, 2) Uglavnom se ne slažem, 3) Niti se slažem niti se ne slažem, 4) Uglavnom se slažem, 5) Potpuno se slažem. Skala se sastojala od sljedećih tvrdnji:

1. Zapadna Europa je puna društvenih nepravdi, moralne iskvarenosti i kriminala.
2. Naša zemlja nipošto ne treba težiti tome da bude članica NATO pakta.
3. Zapadni kapital ne misli ništa dobro našoj zemlji; misli samo o tome kako je iskoristiti i onda odbaciti.
4. Od članstva u Europskoj uniji naša bi zemlja imala daleko veće ekonomske štete nego koristi.
5. Haaški sud za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije nije ništa drugo negoli politički instrument Zapada za ucjenjivanje naše zemlje.
6. Mnogi u zapadnom svijetu rade na uništavanju našeg nacionalnog identiteta i ponosa.
7. Novi svjetski kapitalistički poredak želi našu zemlju pretvoriti u svoju koloniju.
8. Zapadu je cilj razbijanje naše zemlje na nekoliko dijelova.
9. Velika će većina radnika ostati bez posla ako strani kapital uđe u našu zemlju.
10. Rusija je jedini pravi prijatelj naše zemlje.
11. Privatizacija društvenih poduzeća nije ništa drugo negoli obična pljačka radnika i naroda.
12. Više nikad nećemo biti slobodni ako budemo radili ono što od nas želi takozvana međunarodna zajednica.
13. Europa samo puno obećava, ali ništa od onoga što obeća ne ostvari.

Unutarnja konzistentnost odnosno pouzdanost skale “antizapadne orijentacije” izražena Cronbach alfa iznosi 0.94.

Postupak

Anketari su dobili listu potencijalnih ispitanika s točnim adresama. Rečeno je da Centar za društvena istraživanja u Subotici provodi znanstveno istraživanje u kojem se nastoje ispitati određene sociološke i psihološke karakteristike građana. Nakon pristanka ispitanika da sudjeluje u istraživanju, ispitanik je sam pristupio ispunjavanju upitnika. Istraživanje je provedeno od 15. listopada do 15. studenoga 2000. godine.

Rezultati

Latentne dimenzije “socijalističke ideologije”

Da bismo utvrdili latentne dimenzije “socijalističke ideologije”, primijenili smo matematičko-statistički multivarijantni postupak poznat pod nazivom faktorska analiza, koji se temelji na korelacijskoj analizi većeg broja manifestnih varijabli (tvrdnji) i sastoji se od njihovog sažimanja na manji broj hijerarhijski nadređenih kategorija. To zna-

či da se iz većeg broja manifestnih varijabli (tvrdnji) izlučuje manji broj općenitijih, umjetno stvorenih latentnih varijabli ili faktora koji ih opisuju uz veću dozu znanstvene jednostavnosti. Faktorska je analiza stoga rabljena u nastojanju da veći broj odgovora koji se odnosio na pretpostavljeno isto područje (skala "socijalističke ideologije" i skala "antizapadne orijentacije") svedemo na manji broj supstancijalnih konstrukata.

Premda smo vidjeli da skala "socijalističke ideologije" pokazuje visoku unutarnju konzistentnost ($\alpha = 0,84$), to jest da se može tretirati kao relativno homogen mjerni instrument za ispitivanje nečega što smo prilikom konstrukcije skale nazvali "socijalističkom ideologijom", faktorskom analizom uz varimax rotaciju ekstrahirano je relativno nezavisnih 4 faktora, odnosno latentnih dimenzija "socijalističke ideologije" koji zajedno objašnjavaju 56,5% varijance. U strukturi prvog faktora kojeg smo nazvali "Jugonostalgijom" očituje se potreba za obnovom bivše Jugoslavije (SFRJ), glorifikacija Josipa Broza Tita i radničke klase, moralna superiornost bivšeg komunističkog sustava, i preferiranje državno-vlasničkih odnosa. Drugi smo faktor nazvali "Kolektivističko-etatističkom orijentacijom", a određuje ga davanje prednosti društvenim interesima nad osobnim interesima, spremnost na samožrtvovanje za dobrobit kolektiva, tretiranje kolektivnih interesa kao vrhunske vrijednosti kojoj će mladi ljudi težiti, percepcija države kao jedinog pravog poznavatelja interesa i potreba njezinih građana, i zahtjev za etatističko-centralističkim vođenjem politike i ekonomije. Treći smo faktor nazvali "Militarističko-etatističkom orijentacijom" čija je struktura određena zahtjevom za većom modernizacijom vojske i proizvodnjom naoružanja, za vojni udarom u slučaju većih društvenih nemira, percepcijom države kao jedinog pravog poznavatelja interesa i potreba njezinih građana, i zahtjevom za etatističkim vođenjem politike i ekonomije. Četvrti smo faktor nazvali "Egalitarizmom", a određuju ga zahtjevi za jednakim plaćama, preraspodjelom društvenog siromaštva, uvođenjem radničkog samoupravljanja i potreba za protektivnom ulogom vojske.

Faktorska struktura skale "socijalistička ideologija" prikazana je u *tablici 1*. U istoj su tablici uz faktorska zasićenja, koja upozoravaju na veličinu povezanosti svake tvrdnje s faktorom, *prikazani postotci ispitanika koji se slažu s navedenim tvrdnjama, odnosno manifestnim varijablama (postotci prikazuju sumarni rezultat odgovora "uglavnom se slažem" i "potpuno se slažem")*.

Na temelju prikazanih postotaka vidimo da su kod 40 ili nešto više od 40% ispitanika vidljive vrijednosti samoupravnog socijalizma i klasne radničke ideologije, kolektivističke ideološke matrice, davanje moralne superiornosti bivšem komunističkom sustavu, i određena vrsta glorifikacije Josipa Broza Tita (45,0% ispitanika misli da je Josip Broz Tito bio najveći sin naših naroda i narodnosti), dok otprilike jedna trećina ispitanika misli da bi trebalo obnoviti bivšu Jugoslaviju (SFRJ). Egalitarni je sindrom u smislu preraspodjele siromaštva vidljiv kod 36,6% ispitanika, a u smislu uravnilovke plaća egalitarni je sindrom vidljiv kod 25,5% ispitanika. Državno-centralistički je sindrom vidljiv kod 26,6% građana, a vojni udar u slučaju većih društvenih nemira podupire gotovo svaki četvrti ili 23,3% građana.

Tablica 1: Faktorska struktura skale “socijalistička ideologija”

Varijabla	Zasićenje	%
Faktor 1: Jugonostalgija		
U bivšem komunističkom sustavu bilo je više pravde, morala i reda	0,81	41,5
Josip Broz Tito bio je najveći sin naših naroda i narodnosti	0,71	45,5
Trebalo bi obnoviti bivšu Jugoslaviju	0,69	30,9
Radnička klasa treba biti najznačajnija društvena snaga u našoj zemlji	0,54	48,7
U bivšem socijalističkom jednostranačkom sustavu više se znalo tko što radi i tko je za što odgovoran	0,54	35,6
U mnogim svojim ekonomskim i društvenim aspektima državno je vlasništvo puno bolje od privatnog vlasništva	0,53	29,4
% varijance	31,6	
Faktor 2: Kolektivističko-etatistička orijentacija		
Društveni interesi trebaju biti puno važniji od osobnih interesa	0,78	28,8
Pojedinac treba žrtvovati vlastite interese i želje za dobrobit kolektiva	0,69	22,1
Kolektivni ciljevi trebaju biti vrhunska vrijednost kojoj će mladi ljudi težiti	0,56	40,2
Državne vlasti najbolje znaju koji su pravi interesi i potrebe njezinih građana	0,48	18,5
Država treba biti ta koja će u ime naroda donositi sve političke i ekonomske odluke	0,43	26,6
% varijance	11,9	
Faktor 3: Militarističko-etatistička orijentacija		
Naše društvo treba izdvajati znatno više novca za modernizaciju naše vojske i proizvodnju naoružanja	0,77	16,6
U slučaju većih društvenih nemira vojska treba preuzeti vlast u zemlji	0,57	23,3
Državne vlasti najbolje znaju koji su pravi interesi i potrebe njezinih građana	0,55	18,5
Država treba biti ta koja će u ime naroda donositi sve političke i ekonomske odluke	0,48	26,6
% varijance	6,9	
Faktor 4: Egalitarizam		
Svi radnici trebaju imati iste plaće jer svi imaju iste životne potrebe	0,74	25,5
Radnici, a ne direktori i vlasnici, trebaju odlučivati o svim pitanjima poduzeća u kojima rade	0,62	40,7
Jamačno bi u našem društvu bilo puno manje sukoba kad bi svi ljudi imali jednak životni standard koliko god on bio nizak	0,55	36,6
Disciplinirana, dobro obučena i moderno naoružana vojska jedino je jamstvo da se nitko neće usuditi napasti nas	0,54	26,8
% varijance	6,0	

Latentna struktura antizapadne orijentacije

Na temelju korelacione matrice od 13 manifestnih varijabli faktorskom je analizom ekstrahirano samo jedan faktor kojim je objašnjeno 59,0% ukupne varijance. Drugim ri-

ječima, ovdje se radi o jednodimenzionalnoj, to jest homogenoj i jednoznačnoj političkoj orijentaciji, odnosno antizapadnoj ideologiji. Faktorska struktura skale prikazana je u *tablici 2*, a uz faktorska zasićenja prikazani su postotci ispitanika koji se slažu s navedenim tvrdnjama (postotci prikazuju sumarni rezultat odgovora “uglavnom se slažem” i “potpuno se slažem”).

Najveći broj ispitanika, to jest jedna trećina iskazuje strah da Zapad ima namjeru razbiti zemlju u nekoliko dijelova i strah od privatizacije poduzeća koju drže običnom pljačkom radnika i naroda.

Jedna četvrtina ispitanika iskazuje strah od novoga svjetskog poretka koji želi zemlju pretvoriti u svoju koloniju, iskazuje opći strah od Zapada u smislu da ne želi ništa dobro zemlji, odbacuje potrebu ulaska zemlje u NATO pakt, i Zapadnu Europu percipira kao moralno iskvareno društvo.

Jedna petina ispitanika iskazuje strah od Zapada kao onoga koji namjerava uništiti nacionalni identitet, Haaški tribunal doživljava kao politički instrument ucjene, iskazuje strah od gubitka zaposlenja u slučaju ulaska stranog kapitala u zemlju, i opće nepovjerenje u europska obećanja.

Tablica 2: Faktorska struktura skale “antizapadne orijentacije”

Prva glavna komponenta		
Varijabla	Zasićenje	%
Novi svjetski kapitalistički poredak želi našu zemlju pretvoriti u svoju koloniju	0,86	24,9
Mnogi u zapadnom svijetu rade na uništavanju našeg nacionalnog identiteta	0,85	21,6
Zapadni kapital ne misli ništa dobro našoj zemlji; misli samo o tome kako je iskoristiti i onda odbaciti	0,82	26,4
Zapadu je cilj razbijanje naše zemlje na nekoliko dijelova	0,82	31,2
Više nikad nećemo biti slobodni ako budemo radili ono što od nas želi takozvana međunarodna zajednica	0,81	14,7
Haaški sud za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije nije ništa drugo negoli politički instrument Zapada za ucjenjivanje naše zemlje	0,80	22,4
Od članstva u Europskoj uniji naša bi zemlja imala veće ekonomske štete negoli koristi	0,80	13,0
Europa samo puno obećava, ali ništa od onoga što obeća ne ostvari	0,79	20,4
Naša zemlja nipošto ne treba težiti tome da bude članica NATO pakta	0,75	27,3
Velika će većina radnika ostati bez posla ako strani kapital uđe u našu zemlju	0,74	23,7
Zapadna Europa je puna društvenih nepravdi, moralne iskvarenosti i kriminala	0,68	26,7
Rusija je jedini pravi prijatelj naše zemlje	0,57	8,5
Privatizacija društvenih poduzeća je obična pljačka radnika i naroda	0,56	33,6

Zanimljivo je, međutim, da unatoč vidljivoj antizapadnoj orijentaciji samo 13% ispitanika misli da bi od članstva u Europskoj uniji zemlja imala veće ekonomske štete negoli koristi, da samo 14,7% misli da nikada više neće biti slobodni ako se bude radilo ono što zahtijeva takozvana međunarodna zajednica, i da samo 8,5% ispitanika misli da je Rusija jedini pravi prijatelj.

Dimenzije "socijalističke ideologije" kao prediktori antizapadne orijentacije

Da bismo utvrdili doprinos četiri latentne varijable "socijalističke ideologije" u predikciji rezultata na dimenziji antizapadne orijentacije, primijenili smo multiplu regresijsku analizu čiji su rezultati prikazani u *tablici 3*. Koeficijent multiple regresije iznosi $R = 0,54$, čime je objašnjeno 29% varijance antizapadne orijentacije. Kako je vidljivo iz *tablice 3*, sve latentne varijable "socijalističke ideologije" su se pokazale značajnim prediktorima antizapadne orijentacije, a među njima ponajviše militarističko-etatiistička orijentacija. Postoje, dakle, empirijske političko-psihološke indicije da je antizapadna orijentacija komponenta jednog šireg političkog ideološkog sklopa.

Tablica 3: Multipla regresijska analiza prediktora socijalističke ideologije na varijabli antizapadna orijentacija

Prediktor varijabla	Antizapadna orijentacija	
	(beta)	p
Jugonostalgija	0,23	0,000
Kolektivističko-etatiistička orijentacija	0,15	0,000
Militarističko-etatiistička orijentacija	0,41	0,000
Egalitarizam	0,21	0,000
R = 0,54 R ² = 0,29 F = 63,48 p = 0,000		

Nacionalna pripadnost i političke orijentacije

Dimenzije "socijalističke ideologije" i antizapadnu orijentaciju u nastavku ćemo rada, jednostavnosti radi, tretirati kao političke orijentacije.

Da bismo utvrdili razlikuju li se ispitanici različite nacionalnosti, školske naobrazbe, migracijskih obilježja i skupine ispitanika čiji su članovi obitelji (ne)sudjelovali na strani partizanskog pokreta prema svojim rezultatima u navedenim varijablama, to jest političkim orijentacijama, provedena je kanonička diskriminacijska analiza koja omogućuje maksimalno razlikovanje skupina pomoću varijabli uzetih istodobno, uvažavajući pritom njihove međuodnose (Klecka, 1984.).

S obzirom na nacionalnu pripadnost ispitanika derivirane su dvije statistički značajne diskriminacijske funkcije (*tablica 4*). Kako kanonička korelacija iznosi 0,45, to znači da se oko 20% ukupnog varijabiliteta razlika među skupinama ispitanika različite nacionalnosti može pripisati skupu ispitivanih političkih orijentacija. U *tablici 5* su prikazane vrijednosti standardiziranih koeficijenata koji govore o relativnoj važnosti svake po-

litičke orijentacije pri formiranju rezultata na diskriminacijskoj funkciji, i vrijednosti koeficijenta strukture koji pokazuju povezanost pojedinih varijabli i diskriminacijske funkcije, odnosno ukazuju na faktorsku strukturu kanoničke diskriminacijske funkcije.

Kao što vidimo iz *tablice 5*, najveći doprinos formiranju rezultata na prvoj statistički značajnoj diskriminacijskoj funkciji (F1) imaju militarističko-etatička orijentacija i antizapadna orijentacija. Faktorska struktura prve diskriminacijske funkcije upućuje, prema tome, na postojanje jedne latentne “militantne antizapadne orijentacije”. Relativan položaj nacionalnih skupina na prvoj diskriminacijskoj funkciji prikazan je položajem njihovih centroida (*tablica 6*). Centroidi skupina na prvoj diskriminacijskoj funkciji jasno pokazuju da nacionalna pripadnost utječe na stupanj internalizacije jedne “militantne antizapadne orijentacije”. Kao što vidimo iz *tablice 6* (F1), položaj Srba i Bunjevaca udaljen je od ishodišta u smjeru viših rezultata ($C = 0,86$, $C = 0,42$), dok je položaj Hrvata i Mađara udaljen od ishodišta u smjeru nižih rezultata ($C = -0,45$, $C = -0,36$), a Jugoslaveni se nalaze oko samog ishodišta ($C = 0,07$). Drugim riječima, kod Srba je u najvećoj mjeri, a zatim kod Bunjevaca, vidljiva “militantna antizapadna orijentacija”, nego kod Hrvata i Mađara, dok se Jugoslaveni u tom pogledu nalaze “negdje između”.

Druga statistički značajna diskriminacijska funkcija u najvećoj je mjeri definirana jugonostalgijom (0,87). Kao što vidimo iz *tablice 6* (F2) jugonostalgija je u većoj mjeri vidljiva kod Bunjevaca ($C = 0,43$) i Jugoslavena ($C = 0,25$) nego kod Hrvata ($C = -0,27$) i Srba ($C = -0,22$), dok se Mađari u tom pogledu nalaze “u sredini” ($C = 0,00$)

Tablica 4: Svojtvene vrijednosti, koeficijenti kanoničke korelacije i testovi značajnosti kanoničke diskriminacije

Funkcija	Svojtvena vrijednost	Kanonička korelacija	Wilksova Lambda	Hi kvadrat	df	p
1	0,25	0,45	0,75	165,47	20	0,000
2	0,04	0,21	0,95	30,40	12	0,002
3	0,00	0,06	0,99	2,96	6	0,814
4	0,00	0,03	0,99	0,65	2	0,719

Tablica 5: Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija

Varijabla	Standardizirani koeficijenti		Koeficijenti strukture	
	F1	F2	F1	F2
Antizapadna orijentacija	0,55	0,09	0,67	0,37
Jugonostalgija	-0,32	0,85	-0,16	0,87
Kolektivističko-etatička orijentacija	-0,06	-0,26	0,02	-0,24
Militarističko-etatička orijentacija	0,67	0,04	0,85	0,09
Egalitarizam	-0,00	0,36	0,10	0,37

Tablica 6: Centroidi skupina na diskriminacijskoj funkciji

Skupina	C	
	F1	F2
Bunjevci	0,42	0,43
Hrvati	-0,45	-0,27
Jugoslaveni	0,07	0,25
Mađari	-0,36	0,00
Srbi	0,86	-0,22

Školska naobrazba i političke orijentacije

Derivirana je jedna statistički značajna diskriminacijska funkcija s obzirom na školsku naobrazbu (tablica 7). Kanonička korelacija iznosi 0,39, što znači da se oko 15% ukupnog varijabiliteta razlika među skupinama ispitanika različite školske naobrazbe može pripisati skupu ispitivanih političkih orijentacija.

Iz tablice 8 vidimo da faktorsku strukturu ove diskriminacijske funkcije definiraju egalitarizam (0,68), jugonostalgija (0,48), kolektivističko-etatiistička orijentacija (0,34) i antizapadna orijentacija (0,57). Ovdje je bitno uočiti da militarističko-etatiistička orijentacija ne doprinosi značajno sadržaju latentne strukture ove diskriminacijske funkcije koju ćemo nazvati “socijalističkom antizapadnom orijentacijom”. Iz tablice 9 možemo vidjeti da je “socijalistička antizapadna orijentacija” u većoj mjeri prisutna kod ispitanika s nezavršenom osnovnom školom (C=0,98), osnovnom školom (C=0,76) i srednjom trogodišnjom (zanatskom) školom (C=0,32). Postoji gotovo pravolinijska povezanost među stupnjem školske naobrazbe i stupnjem internalizacije jedne “socijalističke antizapadne orijentacije”: manji stupanj školske naobrazbe implicira veću prisutnost “socijalističke antizapadne orijentacije”, i *vice versa*. U političko-psihološkoj pozadini antizapadne europske orijentacije kod pripadnika nižih slojeva nalazi se jasno artikulirana socrealistička ideologija koja u svojoj strukturi ne mora uopće imati izražen militarističko-etatiistički sentiment.

Tablica 7: Svojstvene vrijednosti, koeficijenti kanoničke korelacije i testovi značajnosti kanoničke diskriminacije

Funkcija	Svojstvena vrijednost	Kanonička korelacija	Wilksova Lambda	Hi kvadrat	df	p
1	0,18	0,39	0,81	121,48	25	0,000
2	0,01	0,13	0,96	22,18	16	0,137
3	0,01	0,12	0,98	11,45	9	0,246
4	0,00	0,06	0,99	2,58	4	0,630
5	0,00	0,02	1,00	0,27	1	0,601

Tablica 8: Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijske funkcije

Varijabla	Standardizirani koeficijenti	Koeficijenti strukture
Antizapadna orijentacija	0,26	0,57
Jugonostalgija	0,48	0,48
Kolektivističko-etatiistička orijentacija	0,35	0,34
Militarističko-etatiistička orijentacija	0,18	0,25
Egalitarizam	0,67	0,68

Tablica 9: Centroidi skupina na diskriminacijskoj funkciji

Skupina	C
Nezavršena osnovna škola	0,98
Osnovna škola	0,76
Srednja trogodišnja zanatska škola	0,32
Srednja četvorogodišnja škola	-0,15
Viša škola	-0,38
Fakultet	-0,71

Migracijska kretanja i političke orijentacije

Jedna je statistički značajna diskriminacijska funkcija derivirana na temelju migracijskih kretanja šire obitelji ispitanika (*tablica 10*). Kanonička korelacija iznosi 0,36, što znači da se oko 13% ukupnog varijabiliteta među skupinama ispitanika različitog “migracijskog statusa” može pripisati skupu ispitivanih političkih orijentacija.

Iz *tablice 11* vidimo da faktorsku strukturu ove diskriminacijske funkcije definiraju militarističko-etatiistička orijentacija i antizapadna orijentacija, odnosno jedna “militantna antizapadna orijentacija”. Centroidi skupina na ovoj diskriminacijskoj funkciji pokazuju da “migracijski status” određuje latentnu konfiguraciju ove političke ideologijske matrice (*tablica 12*). “Militantna antizapadna orijentacija” je u većoj mjeri vidljiva kod ispitanika čiji su se članovi šire obitelji doselili na područje Subotice nakon Prvoga svjetskog rata ($C = 0,95$), nakon Drugoga svjetskog rata ($C = 0,62$), ili nakon izbivanja ratnih sukoba na tlu bivše Jugoslavije ($C = 0,63$), negoli kod ispitanika čiji članovi šire obitelji generacijama žive na području općine Subotica ($C = -0,33$).

Tablica 10: Svojstvene vrijednosti, koeficijenti kanoničke korelacije i testovi značajnosti kanoničke korelacije

Funkcija	Svojstvena vrijednost	Kanonička korelacija	Wilksova Lambda	Hi kvadrat	df	p
1	0,15	0,36	0,84	97,63	15	0,000
2	0,01	0,11	0,97	12,70	8	0,123
3	0,00	0,09	0,99	4,96	3	0,174

Tablica 11: Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijske funkcije

Varijabla	Standardizirani koeficijenti	Koeficijenti strukture
Antizapadna orijentacija	0,28	0,55
Jugonostalgija	-0,27	-0,18
Kolektivističko-etatiistička orijentacija	0,20	0,21
Militarističko-etatiistička orijentacija	0,81	0,91
Egalitarizam	0,03	0,09

Tablica 12: Centroidi skupina na diskriminacijskoj funkciji

Skupina	C
Doselili nakon Prvoga svjetskog rata	0,95
Doselili nakon Drugoga svjetskog rata	0,62
Doselili nakon izbijanja sukoba na tlu bivše Jugoslavije	0,63
Generacijama žive na teritoriju općine Subotica	-0,33

Sudjelovanje u partizanskom pokretu za vrijeme Drugoga svjetskog rata i političke orijentacije

Jedna je statistički značajna diskriminacijska funkcija derivirana na temelju sudjelovanja nekog od članova šire obitelji ispitanika na strani partizanskog pokreta za vrijeme Drugoga svjetskog rata (*tablica 13*). Kanonička korelacija iznosi 0,26, što znači da se svega 6% ukupnog varijabiliteta među skupinama ispitanika čiji su članovi šire obitelji bili, odnosno nisu bili, u partizanima može pripisati skupu ispitivanih političkih orijentacija.

Iz *tablice 14* vidimo da faktorsku strukturu ove diskriminacijske funkcije definiraju antizapadna orijentacija, militarističko-etatiistička orijentacija i jugonostalgija. Faktorsku strukturu ove diskriminacijske funkcije nazvali smo “jugonostalgičnom militantnom antizapadnom orijentacijom”.

Centroidi skupina na diskriminacijskoj funkciji poazuju da (ne)sudjelovanje nekog od članova šire obitelji na strani partizanskog pokreta za vrijeme Drugoga svjetskog rata utječe na konfiguraciju jedne političke ideologijske matrice (*tablica 15*). Kod ispitanika čiji su članovi šire obitelji svi bili u partizanima u većoj je mjeri nazočna “jugonostalgična militantna antizapadna orijentacija” ($C = 0,56$) negoli kod ispitanika čiji članovi šire obitelji nisu bili u partizanima ($C = -0,27$). Među ovim dvjema skupinama ispitanika nalaze se oni čiji su članovi šire obitelji neki bili, a neki nisu bili u partizanima ($C = 0,06$).

Tablica 13: Svojtvene vrijednosti, koeficijenti kanoničke korelacije i testovi značajnosti kanoničke diskriminacije

Funkcija	Svojtvena vrijednost	Kanonička korelacija	Wilksova Lambda	Hi kvadrat	df	p
1	0,07	0,26	0,92	46,02	10	0,000
2	0,00	0,07	0,99	3,5	4	0,467

Tablica 14: Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijske funkcije

Varijabla	Standardizirani koeficijenti	Koeficijenti strukture
Antizapadna orijentacija	0,60	0,82
Jugonostalgija	0,30	0,42
Kolektivističko-etatiistička orijentacija	0,13	0,21
Militarističko-etatiistička orijentacija	0,46	0,69
Egalitarizam	-0,23	-0,07

Tablica 15: Centroidi skupina na diskriminacijskoj funkciji

Skupina	C
Nitko nije bio na strani partizanskog pokreta	-0,27
Neki su članovi obitelji bili na strani partizanskog pokreta, a neki nisu	0,06
Svi su bili na strani partizanskog pokreta	0,56

Zaključak

Polazeći od Eysenckovog (1954.) određenja ideologije kao stavova koji su međusobno povezani u određene nadređene strukture, odnosno da ovako povezani stavovi pokazuju postojanje jednog ideološkog obrasca (Šiber, 1998.), pretpostavili smo da će se političke orijentacije kao što su militarizam, etizam, egalitarizam, kolektivizam, radničko-samoupravna orijentacija i jugonostalgiji sentiment međusobno nalaziti u takvim korelacijama da na latentnoj razini formiraju jednu unutarnje konzistentnu i prepoznatljivu ideološku matricu koju smo nazvali "socijalističkom ideologijom". Međutim, već sama činjenica da su faktorskom analizom ekstrahirana četiri faktora upozorava na višedimenzionalnost "socijalističke" ideologije i da se ne može govoriti o jednodimenzionalnom konstrukt, premda bi veličina koeficijenta unutarnje konzistentnosti (pouzdanosti) skale na to mogla upućivati. Ovo samo govori o tome da se prilikom konstrukcija skale kojom se namjerava mjeriti određena politička orijentacija ili ideološki obrazac ne treba isključivo voditi veličinom koeficijenta Cronbach alpha, nego da treba, također, izvršiti i faktorsku provjeru skale koja često bolje pokazuje pouzdanost, odnosno homogenost mjernog instrumenta.

Utvdili smo, dakle, postojanje četiri razmjerno nezavisne latentne dimenzije "socijalističke ideologije" koje smo nazvali: (1) jugonostalgijom, (2) kolektivističko-

etatističkom orijentacijom, (3) militarističko-etatističkom orijentacijom, i (4) egalitarizmom. Etatistička se orijentacija “razbila” na dva faktora (kolektivističko-etatistički i militarističko-etatistički). Ono što je zajedničko ovim dvjema latentnim dimenzijama “socijalističke ideologije” jest to što u svojoj pozadini imaju jednu etatističku političku svijest. Međutim, etatistička svijest, koja se manifestira priznavanjem nužnosti državnog centralizma i priznavanjem postojanja jedne sveznajuće države, ima različitu političku psihodinamiku. U “kolektivističko-etatističkoj orijentaciji” riječ je o stanju političke svijesti u kojoj je prisutan gubitak individualiteta, odnosno stapanje individualiteta u “apstraktni” društveno-državni kolektivitet, dok je u “militarističko-etatističkoj orijentaciji” riječ o agresivnoj obrambenoj političkoj svijesti. U pozadini obje dimenzije “socijalističke ideologije” nalaze se, u biti, potisnuti obrambeni mehanizmi, s tom razlikom da “kolektivističko-etatistička orijentacija” upozorava na postojanje određene vrste defenzivnosti, a “militarističko-etatistička orijentacija” upozorava na određenu vrstu agresivnosti. Stoga bismo “kolektivističko-etatističku orijentaciju” mogli alternativno nazvati “defenzivnim etatizmom”, a “militarističko-etatističku orijentaciju” “agresivnim etatizmom”.

“Socijalistička ideologija” je, dakle, višedimenzionalan konstrukt koji se sastoji od više dijelova unutar cjeline koji nisu dovoljno integrirani, odnosno postoji određena “izolacija” u pretpostavljenom ideologijskom obrascu (Rokeach, 1960.).

Rezultati faktorske analize pokazali su da je antizapadna orijentacija jedna unutarnje konzistentna, odnosno jednoznačna politička orijentacija sa svim obilježjima jednog ideologijskog obrambenog političkog obrasca, na što upućuje i visoki koeficijent pouzdanosti skale ($\alpha = 0,94$). Različiti politički stavovi nalaze se u takvim korelacijama da na latentnoj razini oblikuju jedinstven politički obrazac. Antizapadna orijentacija nije, dakle, izolirani negativan stav prema Zapadu, nego je stavovski sustav koji sadržava veći broj stavova, odnosno upozorava na postojanje određenog vjerovanja unutar kognitivnog sustava (Rokeach, 1960.): stav prema Zapadu, Europi, Haaškom tribunalu, NATO-u, kapital-odnosu, i međunarodnoj zajednici. Prema tome, pokazalo se da je antizapadna orijentacija jednodimenzionalan političko-psihološki konstrukt.

Vidjeli smo, nadalje, da su se sve četiri latentne dimenzije “socijalističke ideologije” pokazale značajnim prediktorima antizapadne orijentacije. Postoji, dakle, supstancijalna povezanost između jedne, uvjetno rečeno, opće socijalističke matrice i antizapadne orijentacije, što znači da je antizapadna orijentacija u osnovi jedna od komponenti socijalističke ideologijske matrice. Činjenica da se “militarističko-etatistička orijentacija” pokazala najznačajnijim prediktorom antizapadne orijentacije samo govori o političko-psihološkoj prirodi i dinamičnoj strukturi antizapadne orijentacije. Riječ je, naime, o tome da su antizapadna orijentacija kao i “agresivni etatizam” u funkciji percepcije o nužnosti političke samoobrane. Agresivna političko-psihološka priroda antizapadne orijentacije ovdje je najizraženija, međutim, i na temelju postojanja ostalih dimenzija “socijalističke ideologije” u političkoj svijesti moguće je predviđati pojavljivanje i prisutnost antizapadne orijentacije koja ne mora nužno u svojoj strukturi izražavati određenu vrstu militantnosti, što ovisi o pojedinim sociodemografskim i drugim obilježjima ispitanika, što ćemo sada kratko prokometirati.

“Militantna antizapadna orijentacija” je, vidjeli smo, vidljivija kod Srba čiji su se članovi šire obitelji doselili u Suboticu u bilo kojem historijskom razdoblju, počevši od

Prvoga svjetskog rata pa sve do ratnih sukoba na području bivše SFRJ. Osim kod Srba, za razliku od ostalih nacionalnih skupina, "militantna antizapadna orijentacija" je vidljivija kod dijela bunjevačkih Hrvata koji su se nacionalno očitovali "samo" kao Bunjevci. "Militantna antizapadna orijentacija" za Srbe ima jednu obrambenu funkciju koja može biti rezultat dostupnih informacija koje služe potrebama kognitivne zatvorenosti, koja može imati korijene u odnosu prema političkim autoritetima, ali, isto tako, može imati i funkciju ego obrambenih mehanizama (Katz, 1960.; Pratkanis i sur., 1986.; Smith i sur., 1956.). Kod Srba je očito na djelu iskrivljivanje stvarnosti (racionalizacija, zamjena) koja u određenoj mjeri dovodi do suspenzije političke realnosti (Greenstein, 1992.; Miller i Swanson, 1960.). Dugogodišnje međunarodne sankcije kojima su Srbi bili podvrgnuti i NATO-ovo bombardiranje zacijelo su oni situacijski i iskustveni čimbenici koji su doveli do konkretne političke ideologije izražene u "militantnoj antizapadnoj orijentaciji" (Knutson, 1973.).

Činjenica da je "jugonostalgичni sentiment" vidljiviji kod bunjevačkih Hrvata koji su se nacionalno očitovali "samo" kao Bunjevci, i da je kod njih istodobno, za razliku od ostalih nacionalnih skupina, vidljivija "militantna antizapadna orijentacija", što ih u tom pogledu znatno približava Srbima, upozorava na one političko-psihološke čimbenike koji mogu inhibitorno djelovati kako na razvoj hrvatske nacionalno-manjinske svijesti tako i na stupanj nacionalno-povijesne identifikacije bunjevačkih Hrvata u cjelini.

Utvrđili smo, nadalje, postojanje jedne "socijalističke antizapadne orijentacije" karakteristične za niže socijalne slojeve. Upravo unutar nižih socijalnih slojeva antizapadna se orijentacija očituje kao komponenta šire socijalističke ideologije, ali ne nužno uz značajnije postojanje jednog "agresivnog etatizma".

Utvrđili smo i postojanje treće antizapadne orijentacije, koju smo nazvali "jugonostalgичnom antizapadnom orijentacijom", karakteristične za one ispitanike čiji su članovi šire obitelji bili na strani partizanskog pokreta za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Ova je vrsta antizapadne orijentacije produkt kako političke socijalizacije tako i indoktrinacije.

Na temelju nalaza našeg istraživanja možemo zaključiti sljedeće:

Prvo, kod Srba je teško očekivati promjenu "militantne antizapadne orijentacije" bez uloženog velikog psihičkog napora koji će ih dovesti do određenog političkog samouviđanja i reinterpretacije događaja koji su doveli do međunarodnih sankcija i NATO-ova bombardiranja. U tom će smislu nakon pada Miloševićeva režima nova vlast u Srbiji morati primijeniti različite propagandne strategije.

Drugo, bez snažnije i učinkovitije pomoći međunarodne zajednice koja bi morala biti usmjerena na revitalizaciju razorene srbijanske privrede, teško je očekivati da će biti "razbijena" socijalistička antizapadna ideologijska matrica, posebno kod nižih socijalnih slojeva. U slučaju nepravodobne i dozirane međunarodne pomoći nova srbijanska vlast može posegnuti za Miloševićevom autističkom i izolacionističkom retorikom i politikom radi očuvanja vlasti, a istodobno će jačati srpski radikalizam.

Treće, Mađari i Hrvati su one nacionalne manjine koje mogu u psihološko-političkom smislu biti nositelji političkih ideja regionalizacije i zapadnoeuropskih vrijednosti.

Četvrto, dio hrvatskog naroda koji se nacionalno očitovao kao Bunjevci ima petrificiranu političku svijest koja ih toliko približava Srbima i Jugoslavenima da se u tom smislu teško može očekivati da će u dogledno vrijeme imati politički osjećaj pripadnosti hrvatskome nacionalnom korpusu.

Peto, "simptomi" socijalizma i jugonostalgije toliko su prisutni u političkoj svijesti opće populacije da se može govoriti o regresivnoj povijesno-političkoj svijesti, na što se mora računati prilikom procjenjivanja socijalno-psiholoških i političko-psiholoških predispozicija populacije glede mogućnosti internalizacije vrijednosti Europske unije.

Literatura

- Eysenck, H., 1954.: *The Psychology of Politics*. London, Routledge-Kegan Paul
- Festinger, L.A., 1957.: *A theory of cognitive dissonance*, Stanford: Stanford University Press
- Greenstein, F.I., 1992.: Can Personality and politics Be Studied Systematically? *Political Psychology*, 13, 105-128
- Heider, F., 1958.: *The psychology of interpersonal relations*, New York, Wiley
- Heider, F., 1946.: Attitudes and cognitive organization, *Journal of Psychology*, 21, 107-112
- Katz, D., 1960.: The functional approach to the study of attitudes, *Public Opinion quarterly*, 24, 163-204
- Knutson, J.N., 1973.: *Handbook of political psychology*. San Francisco, Jossey-Bass.
- Kretch, D., Crutchfield, R.S., Ballachey, E.L., 1962.: *Individual in Society*. New York, McGraw-Hill Book Company, Inc.
- Miller, D.R., Swanson, G.E., 1960.: *Inner Conflict and Defense*, Ney York, Holt
- Osgood, C.E., Tannenbaum, P.H., 1955.: The principle of congruity in the prediction of attitude change. *Psychological Review*, 62, 42-55
- Pantić, D., 1977.: *Vrednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva*. Beograd: Institut društvenih nauka
- Pratkanis, A.R., Breckler, S.J., Greenwald, A.G. (ur.), 1989.: *Attitude structures and function*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates
- Rokeach, M., Smith, P.W., Evans, R.I., 1960.: Two kinds of prejudice or one? u: M. Rokeach (ur.), *The opened and closed mind*, New York, Basic Books
- Rokeach, M., 1968.: *Beliefs, Attitudes, and Values*, San Francisco, Jossey-Bass, Inc.
- Rosenberg, M.J., 1956.: Cognitive structure and attitudinal affect. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 53, 15-64
- Smith, M.B., Bruner, J.S., White, R.W., 1956.: *Opinions and Personality*, New York, Wiley
- Šiber, I., 1973.: *Socio-ekonomske i klasne determinante političkih stavova*, Doktorska disertacija, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu
- Šiber, I., 1998.: *Osnove političke psihologije*. Zagreb, Politička kultura nakladno-istraživački zavod
- Zvonarević, M., 1989.: *Socijalna psihologija*, Zagreb, Školska knjiga

Zlatko Šram

*ANTI-WESTERN ORIENTATION AS COMPONENT OF A BROADER
IDEOLOGICAL PATTERN: THE CASE OF VOJVODINA*

Summary

Using the example of Vojvodina, the author looks into the connection between the “socialist ideology” and the anti-western orientation. The survey, conducted in Subotica, focuses on the influence of ethnic origin, education, migratory history and the participation of a respondent’s family in the Partisan resistance movement on the latent configuration of certain political orientations (subdimension of “socialist ideology”) and the anti-western orientation. The author claims there are four relatively independent latent dimensions of “socialist ideology”: (1) Yugo-nostalgia, (2) Collectivist/statist orientation, (3) Militarist/statist orientation, and (4) Egalitarianism. The study has shown that, basically, the anti-western orientation is one of the components of the socialist ideological pattern. The “militarist anti-western orientation” is demonstrated by the Serbs who moved to Subotica between World War One and the recent war on the territory of the former SFR Yugoslavia. Apart from these Serbs – and unlike the other ethnic groups – this “militarist anti-western orientation” is also noticeable in a fraction of Croats from Bačka (Bunjevci) who have stated as their nationality “only” – Bunjevci (Bačka Croats). Besides, the study has shown that lower social classes harbour a kind of “socialist anti-western orientation”. The anti-western orientation, which the author labels as the “Yugo-nostalgic anti-western orientation”, is held by those respondents whose relatives were involved in the Partisan movement.